

pred očima prvo stvaranje. »Svemoguća tvoja ruka uredila je svijet — *κόσμος* — uskrasila sve, stvari, koje je on sam stvorio iz ničesa na početku stvaranja — *ber e' šit bara'*. Ne niječe Mudr. II, 18. svemogućeg Stvoritelja, što bi bilo i bezbožno pomisliti (S. August, Sermo 214, 2—PL 38, 1066sl., De fide et symbolo 2, 2—PL 40, 182).

Niti posl. sv. Pavla **Židovima 11, 3.** ne sadržava nauke o stvari, koja ne bi bila stvorena po Bogu. Apostol ovdje ne govori o stvaranju nego o vjeri. To je predmet, o kojem govori u 10. pogl. i nastavlja kroz čitavo 11. Uvod u naš redak nalazi se već 11, 1., gdje veli, da vjera protiv znanja i očevitosti »*per a n d a r u m rerum substantia*«, stalnost, dokaz, certitudo, demonstratio, »*argumentum non apparentium*«. Tvrdo uvjerenje o istini stvari, koje ne možemo spoznati čutilima. 11, 3. vjerom saznajemo, da je svijet nastao ne iz stvari, koja je već postojala (str. 69), nego po svemogućoj riječi Božjoj, koja je sve stvorila — *bara'* Gn I, 1. Ova je jedini uzrok početka svijeta. U daljnjoj raspravi ulazi u pojedinosti, osobito se bavi gramatikom klas. i kojneja, pa odnos *μή* na infinitiv *γεγονέναι* i porudaj riječi u pojedinim kodeksima.

Dok je Kortleitner u drugim svojim svescima biblijskih tumačenja više povjesničar, u ovom je on filozof-teolog. Nemoguće je potpuno odijeliti razne teološke discipline, jer se usko povezuju i popunjuju jedna s drugom. Pogotovo to vrijedi za sv. Pismo, koje je prvi izvor teologije.

Eshatologija Knjige Mudrosti.

Dr Nikola Žuvić.

Knjiga Mudrosti obiluje idejama iz religiozne filozofije o čovjeku — antropologijom. Ideje uvijek savremene, navlastito danas. Knj. Mudrosti nikla je u židovskoj dijaspori. Pisana je grčki i nije bez utjecaja grčke civilizacije; barem ne u formi. Nove ideje probudene grčkom filozofijom podaje auctor harmonijski s Objavom i vjerom izabranog naroda. Daleko budi i pomisao, kao da se tim posmatra grčka filozofija vrelom ovih ideja. Nauk je tim važniji, kad uočimo, da je isti nauk živio kod Židova u doba Kristovo — doba postanka naših Evandolja i apostolskih Poslanica.

Poštovani moj i ljubljani kolega *dr. Rudolf Schütz* obradio je ovaj nauk i objelodanio plodove dugogodišnjeg i mučnog studija u svojoj inauguralnoj dizertaciji pod naslovom: *Les idées eschatologiques du livre de la Sagesse*. Knjiga je s pohvalom primljena od senata katoličkog teološkog fakulteta u Strasburgu, a Schütz je odlično branio svoje u knjizi iznesene i utvrđene

teze. Tim je bio promaknut na čast doktora teologije. Eminentno katolička nota jest unutarnje, sjajna metodika, glatki i lijepi stil bez natrpanih citata vanjsko obilježje čitave studije. Oslanjao se auktor na mišljenja stručnjaka, ali glavni mu je studij bio na samom tekstu i njegovu sadržaju. Knjiga je tiskana ove godine u Osijeku, raspačava se kod svjetske tvrtke Geuthner u Parizu. Obsiže 202 str. velike osmine.

U uvodu (str. 7—12) raspravlja o nekoliko uvodnih pitanja, koja su od nužde, da se bolje razumije samu raspravu, pače da se u opće može shvatiti ispravno. Jedinstvo auktora i knjige priznaje sva tradicija i današnji pisci. Ovu harmoniju ne kvari par protestanata, koji stoje trajno pod uplivom poznatih predrasuda. Jasno su odjeljena tri dijela knjige: pogl. 1—5; 6—9; 10—19. Jedinstvu ne smeta nimalo pogl. 13—15, koje svi auktori smatraju dužom digresijom, ali u stvarnosti povezanom glavnim predmetom. U tim poglavljima govori sv. pisac o idolopoklonstvu. Veza s cjelokupnim sadržajem knjige otklače, kad čitamo u nastavku, kako je prava mudrost (vidi i Proverbia Salamonis o istom predmetu) spoznati Boga i služiti mu. Izraelci, kojima je knjiga namijenjena, promatraju u Egiptu poganske obrede: zoolatriju, fetišizam i drugo. Nek znaju, opominje ih Bog time, budu li Egipćane slijedili u idolopoklonstvu, stići će ih i njihova sudbina, bit će odbačeni od Boga. Schütz postavlja vrijeme postanka knj. Mudrosti između 88. i 30. godine pr. Krista. Do decidivnosti ovog međuvremena dolazi preko historijskih argumenata, koji imaju svoj odjek u samoj knjizi.

Čitavo je djelo razdijeljeno u tri glavna dijela s podvrstama: 1. čovjek i mudrost, 2. sankcije budućeg života, i 3. zadnji sud s uskrsnućem.

Poznato je pitanje iz biblijske teologije Starog Zavjeta (s nekim odjekom u Novom Zavjetu, posl. I. Iv. 5) o trihotomističnom naučavanju u biblijskoj antropologiji, koje su pitanje u više navrata pokretali mnogi racionalisti. Meritorno se rješava samo u okviru o naravi čovjeka (*Kautzsch*, str. 666. i *Schwalby*, str. 6.). Istina je, u knjigama Starog Zavjeta, pa i onim zadnjim u kanonu, sastoji se čovjek od tri sastavna elementa: dah života — ruah, duša — nepheš, i tijelo — basar. Dah života je životna snaga, kojom Bog nadahnjuje svakoga; bez ove čovjek ne bi mogao živjeti, Crkvenica 3, 19 sl. Duša po židovskom shvaćanju nije potpuno duhovna u našem značenju, premda ne propada s tijelom. Bez daha života izgubi svoje moći, kojima djeluje i biva kao da spava. Dolazi u škol, gdje živi. Ali nema razlike između dobrih i zlih, Crkven. 9, 5 sl. i 17, 27 sl.

Kasniji židovski nauk je napustio ovakva razlikovanja. Duša kao subjekt onog životnog daha je sama; duša i duh je jedno te isto. Kod čovjeka su od sada samo dva sastavna elementa — dihotomija: duša i tijelo. Ovaj čisti nauk daje u Starom Zavjetu (uz neke apo-

krife) jedino knjiga Mudrosti: 2, 3; 3, 1; 8, 19, 20; 9, 15; 15, 8, 16; 16, 14. Isto je tako s prabitkom duše (*Gutberlet*, str. 215; *Scheeben*, str. 282. u drugom svesku, i drugi). Profesor Schütz obrađuje ove probleme u prvom dijelu, pogl. I. (str. 17—62). Radi bolje metodičke obradbe najprije iznosi pitanje, zatim vrlo kratko tekstualnu kritiku. Sentencijama raznih auktora ne označuje posebnog mjesta, da bi ih naglasio, jer ove nijesu cilj njegova rada, nego mu je neprekidno pred očima teološko-biblijski nauk. Mišljenja, kojih nema malo, daje per obitum. Historijska gramatika koja kao i u opće biblijska filologija mnogoput su od presudne važnosti, kao i suvremeni spisi knj. Mudrosti, jer se nauk s više gledišta poklapa s onim u istovremenim apokrifima.

Pogl. 2. (str. 63—72) govori o Mudrosti kao izvoru besmrtnosti. Sva se pitanja usko povezuju među sobom; zato se i križaju pojedinosti. Tako u trećem dijelu I. pogl. (str. 43 i dalje), gdje je govor o smrti kod čovjeka, nužno se dotaknuo pitanja besmrtnosti. Mudr. 4, 23. prijevod Vulgate: »inexterminabilis« ne odgovara prvom značenju; još manje »in corruptibilis«. Immortalis, immortalitas stoji prema značenju stvari i grčkom tekstu (str. 46. bilješka). U 2 pogl. već nije besmrtnost u pitanju, nego u koliko izvire iz Mudrosti — sretna vječnost. Jer je uska veza, pače nužni slijed sretne budućnosti, između vječne nestvorene Mudrosti Božje i one čovječje, u kratko govori o biti i djelovanju. Duh — Duh Božji — daleko je uzvišen nad duhom čovječjim, a opisan je s 21 atributom. Identičan je ovaj Duh s Mudročću, Mudrost sa svetošću. Mudrost zato posvećuje ljude, čini dobro i ljubi ih. Jer se pisac knj. Mudrosti osjeća nesposobnim, da adekvatnim izrazima opiše Božanski izvor Mudrosti, utječe se slikama. Od Boga je od vijeka, sam Bog. Djelovanje je uska veza sa svetim dušama.

Gornji se zaključak nastavlja u drugom dijelu (str. 66—72). Mudrost izvor besmrtnosti: teško ju je shvatiti, jer se čas ukazuje tako da ju čovjek može naučiti, čas kao Božja Mudrost, koja dolazi s neba (9, 7). Zato pravo veli cl. Schütz u zaključku, da ulaze dva čimbenika, da steknemo Mudrost, čovjek i Bog (str. 67). Kao milost dolazi Mudrost (1, 4; 6, 16; 7, 27), za koju treba također moliti poput Salamona (9, 1—18). Vrijednost Mudrosti ističe nadahnuti pisac u 7, 14, a potrebu u 9, 6, pa u 9, 9—11. Po Mudrosti se Salomon u svojim djelima dopao Bogu, i 8, 13. po njoj ćemo postati besmrtnima i nasljedstvu ostaviti vječni spomen. Teško mjesto 8, 17. da se odredi, kakvu i koju besmrtnost kao plod Mudrosti misli pisac, za koju veli, da je u saznanju Mudrosti. Na što Schütz s mnogim drugim egzegetima povezuje s 6, 17—20, gdje je u obliku sori-tesa jasan govor o besmrtnosti duše kod Boga.

Drugi ostsjek, koji se nužno nastavlja na posljednji paragraf, govori o sankcijama preko groba. Pointiran je duhovni karakter

duše, koja ne samo da čuva svoj život i poslije rastanka s tijelom, nego oslobođena okova tijela razvija ga još na posebni način i nesmetano (također *Dennefeld, Judaïsme biblique*, Paris 1925, str. 95). Razvitak taj usko je povezan s eshatološkim idejama o osobnoj nagradi poslije smrti (*Dennefeld*, isto tamo). Dr. Schütz vjeran naslovu i zadatku svog djela određuje najprije položaj ove antropološke nauke u teodiceji: Božja pravda, o kojoj ovisi čitava nauka o posljednjim stvarima. Kako je teška ova stvar, shvatit će svaki, koji se potanje bavio tim pitanjima. Čovjek se najednom nađe pred kompleksom filozofsko-teoloških pitanja. Samo verziranosti kolege Schütza i njegovu miru u radu treba pripisati uspjeh i jasnoću, koja ni malo ne trpi, kad povezane nauke, koje je jednom već pripomenuo, odloži na kasnije, da ih obradi u zasebnim poglavljima. Tako pitanje o uskrsnuću mrtvih (str. 187—195).

Božja se Providnost vidi i u tom nad izabranim narodom, što i u nauku o plaći poslije smrti imaju tako lijep i pred svim drugim narodima uzvišen nauk (*Moor, Judaism*, 1927, sv. 2. str. 318, *Lagrange, Le Judaïsme avant Jésus Christ*, Paris 1931, str. 344.). Na poteškoće u pojedinostima odgovara knj. Mudrosti na više mjesta, a naš ih doktor iznosi u dugoj studiji upotrebiv sav aparat i suvremena pomagala. Ovdje je inače duži u razglabanju, jer se bojao, da ne bi zbijenost i kratkoća bila na štetu jasnoće. Također hoće i da naglasi zamašnost, jer je posmrtna sankcija u mnogo slučajeva isključivi movens svetog života. Osim rasprave o šeolu dopada mi se osobito dijelovi str. 81—84 (bilj.) uz druga bez kojih ne može biti temeljitijeg razumjevanja dogmatskog traktata *De novissimis*. Schütz je tu dobar bibličista, dobar teolog: plaća dobra dobrom, kazne (str. 95—113) zlim, jer će svako primiti prema svojim djelima u životu.

Dvije konkretne aplikacije iznesenih načela — možda bolje ilustracije — daje već sam pisac knj. Mudrosti i Schütz ih tumači: žena nerotkinja i kreposna 3, 12—4, 6. Nerodnost žene treba shvatiti biblijski (prema Gn 30, 1; 1 Rg 1, 5 sl.; Vlg Ps 127; Lk 1, 1—25.). Kreposti pak kao u teologiji Novog Zavjeta (str. 123). Vrlo je zanimivo pitanje o preranoj smrti pravednika, što se često događa: zreo za nebo, premda je smrt kazna za grijeh, što knj. Mudrosti ima sve pred očima i daje odgovore. Schütz iznosi ponajprije biblijski blagoslov: dug život, vidjeti sinove sinova i dr. Mudrost nas prenosi u duhovno značenje 4, 13: »Consummatus brevi explevit tempora multa«, jer doba ne znači ništa, niti se život mjeri godinama. »Vitam actu metiamur, non tempore«, rekao je poganski filozof *Seneka* (*Epistola* 93.). Mudrost ide dalje nego pogani, koji se zadovoljavaju s krepošću, koja je sama sebi cilj; ona nas združuje s Bogom, donosi blaženstvo iza dobrog — u Mudrosti provedenog — života. Smrt je pravedniku združenje s Bogom u vječnoj ljubavi 4, 10.

Slobodna volja istaknuta je jasno. U knj. Mudrosti nije sam nauk o sankciji nov, nego je novo, što će biti neposredno poslije smrti. Samoodređenje čovjeka. Sve se to kao i dosadani nauk odnosi na pojedince. Prelazi kao i dotadanja biblijska literatura i na opći sud. Nauk je tradicionalan i o njem govori Schützova knjiga u trećem dijelu. Najprije navodi mišljenja i pripravlja jedinstvenu terminologiju, da nam iznese prizor 5, 2—13. zebnje, plača i grozota zlih na dan suda. Njihova je nada isprazna 5, 14. i priznanje beskorisno. Pomaže, da bolje shvatimo slijedeći opis slavlja pravednika 5, 15—16. Po sebi uzvišeni opis ne dosiže riječi Spasiteljevih Mt 25, 31 sl., ali mnogo pomaže, da ih bolje shvatimo. S pravom Schütz odbija Mesijanizam u Mudr. 2, 12—20., kako su inače mnogi tumačili (*Cornely, Cursus... Sapientia*, str. 171—2). Jednako unosi mnogo svijetla u bezbroj mišljenja na tekstove gl. 13—15 i konac knj. Mudrosti.

Osuda zlih 5, 17—23. Kako u čitavoj Bibliji navlastito kod Proroka i u poetičkim knjigama u opće treba dobro paziti, da se uoči, radi li se o zbilji ili je simbolički opis. Na našem mjestu ulaze materijalne stvari, kojima će Bog kazniti zle, kao mač, grom, oblaci, tuča, more, vode, vjetar i t. d. Zemlja će opustjeti, a zloba okrenuti prijestolja silnika. Dobre kriterije ima Schütz, kad usprkos mnogih mišljenja, koja lako zavaravaju, odlučuje se s Lagrangeom in complexu eshatološki. Sva je prizor na zemlji. I svako će biće, pa i neživo, kako lijepo veli Cornely (nav. djelo str. 204), vojevati za Boga, da kazni zle; ali konac ipak neće biti uspostava zemaljskog kraljevstva — riječi se ne mogu niti smiju uzimati doslovce. Pravda se i svetost Božja zorno objavljuje na svakom stvorenju, koje se približuje zemaljskom koncu. Resume dolazi krasno i ugodno i uvjerava čitaoca, je li pravo shvatio pisca (str. 185—186).

U židovskoj literaturi već od Izaija naučava se, da će sudbinu duše dijeliti i tijelo; nauk o uskrsnuću tijela. »Pokojnici će ustati iz svojih grobova i iznova živjeti, da budu dionici mesijanske sreće«, Iz. 26, 19 (tako zvanom apokalipsa Izaijina u t. zv. deuterio-Izaiji, osuđeno Acta S. Sed. 14 (1908), 613 sl.) »Ne će umrijeti, jer će Bog uništiti smrt za uvijek«, Iz. 25, 8. Na »zle anđele« zaključuju mnogi iz teksta Iz. 24, 21., a zli će ljudi biti bačeni u tamnicu, mjesto konačnih kazni Iz. 24, 22. Danijel 12, 2—3. navješta uskrsnuće (ali samo za Izraelce, da budu dionici spasa, koji je donio Mesija). Crkvenica 48, 11. isto govori o uskrsnuću. Najjasnije pak o uskrsnuću govori valjda 2 Mak. 7, 9. Sedam mučenika, sinovi Makabejke, vele mučiteljima, da ih smrt ne žalosti, jer će ih kralj svega svijeta poživiti na uskrsnuće vječnog života. Povrafit će im duh, život i ista uda, koja im sada oduzimalju ubojice 7, 11, 23. Nad sve je klasično mjesto 2 Mak. 12, 44, gdje osim nauka, da možemo pomoći pokojnicima, ističe i vjeru u uskrsnuće: »bene et religiose de resurrectione cogitans«. Slično i vankanonička literatura.

Prema svim ovim jasnim dokazima nauke i vjere u uskrsnuće, premda knjiga Mudrosti ne govori o tom izričito, ne može se s nekim protestantima zaključivati, da bi pisac Mudrosti nauk nijekao ili da nije postajao u njegovo doba. Katolici se slažu u tom, kad vele, da pisac Mudrosti ne samo nije protivan, uskrsnuću, nego tu nauku pretpostavlja: iz nje proizlaze, s njom su povezane mnoge druge. Tako 16, 13—14. tvrdi, da Bog može uskrsnuti; 4, 20—5, 23. govor je o zadnjem sudu, pred kojim nužno, po nauci sviju knjiga i prije i poslije Mudrosti, dolazi uskrsnuće. Schütz odbija Weberovo mišljenje, da bi knj. Mudrosti bila farizejski polemički spis protiv Saduceja. Zaključak Schützeve knjige je kratka, ali ujedno i precizna sinteza čitavog djela.

Bibliografija nije velika. On navodi samo glavnu bilo to komentari čitave knj. Mudrosti bilo posebne studije. K navedenim bi djelima možda još spadala i ona Schmidtova, pa Lesetré, *Le livre de la Sagesse*, Paris 2, izd. 1896. i Moulton, *Ecclesiastes and the Wisdom of Solomon*, New York 1903, jer su ovi mnogo sakupili i služili daljnjem proučavanju. Stvarni indeks bi olakotio upotrebu knjige i konzultiranje, a još više istaknuo pojedinosti, koje se obrađuju, jer sami naslovi poglavlja su premalo i ne mogu dovoljno istaknuti sadržaja. Međutim već sama stvar, novi način obradbe mora zainteresirati naše teološke krugove.

Ponosim se svojim dragim kolegom i čestitam na uspjehu. O uspjehu nije bilo moguće ni sumnjati: osim opće spremne stekao je i stručno znanje na Papinskom Biblijskom Institutu u Rimu, gdje je postigao i licencijat biblijskih nauka. Tim veće važnosti je njegovo djelo, jer osim konstatacije stanja na koncu Starog Zavjeta, uvodi nas i u razumjevanje vanjskih faktora, koji utječu na eshatologiju Novog Zavjeta. Dogmatičarima također daje dobru knjigu na konzultiranje u traktatu *De Novissimis*, jer je obradba po originalu.

Kongres franjevačkih slavenskih profesora u Zagrebu.

Dr. N. Kolarek.

Prvi kongres franjevačkih slavenskih profesora, održan od 25. do 29. rujna o. g. u Zagrebu, imao je biti, po zamisli priređivača, više interna proslava 700 godišnjice djelovanja franjevaca među Hrvatima. Ali tačnije je ocjenjivanje značenja franjevačkog naučnog i pastoralnog rada u povijesti Hrvata zahtijevalo, da se kongresu dade mnogo širi okvir. Tome je, uz sve ostalo, pridonijelo i prisustvovanje generala franjevačkog reda preč. o. Leonarda M. Bello, koji je, dovršivši posjet svima hrvatskim franjevačkim provincijama, osobno otvorio naučna predavanja kongresa. Zagrebačka je